

elias canetti'nin "körleşme"sine dair

mustafa sütlaş

elias canetti "sözcüklerin bilinci" adlı kitabında;

"bu başlık (die blendung) yanıltıcı, çünkü sonradan ilk kitabım olacak olan yapıt, hepsi de 1929 sonbaharından 1930 sonbaharına dek, yani bir yıl içerisinde tasarlanmış olan sekiz kitaptan biri olarak düşünülmüştü. daha sonra çalışmalarımı üstünde yoğunlaştırdığım, bir yıl sonra da bitirdiğim birinci romanın ilk metni 'kant'ın yanışı' başlığını taşıyordu. kitap, dört yıl süreyle ve bu başlıkla bende kaldı; yayımlanacağı sırada, 1935'te; kitaba o zamandan beri taşıdığı başlık olan 'die blendung' adını verdim." (s:161)

diyor.

bu almanca sözcüğün tam karşılığı ise "**kamaşma**"dır. bu sözcük dil derneği'nin sözlüğünde şöyle tanımlanmaktadır:

kamaşma: (ad) kamaşmak eylemi.

kamaşmak: (nsz)^(*) 1. (göz) güçlü bir ışık nedeniyle bakamaz olmak,

(ör.: "birdenbire patlayan flaşların etkisiyle gözlerimiz kamaştı.")

2. (diş) ekşi bir şey nedeniyle uyuşup tedirginlik vermek

kitabı türkçe'ye çeviren sevgili **ahmet cemal**, verilen bu adın neden birebir karşılığını değil de, onun yerine, yukarıdaki tanımlamadan yola çıkarak dolaylı bir çıkarsamayı işaret eden "**körleşme**" sözcüğünü yeğlemiş olabilir acaba? bunun elimizde mevcut ya da yazılı bir gerekçesi ve açıklaması yok. ancak canetti'nin kastettiği ve romanın sonunda ortaya çıkan "**yakma/yanma**" olgusu, hem gerçek, hem de metaforik anlamıyla kitabın tanımlanması ve adlandırılması konusunda daha uygun olan bir durumu işaret etmektedir. nitekim, bu kitabı çevrilmesini yazara önerdiğini kitabın önsözünden bildiğimiz, sevgili **oğuz atay** kitabın ingilizce çevirisini okumuş. bu çeviride ise kitabın adı, "**auto-da-fé**"^(**). kanımca bu çarpıcı ad, atay'ın kitabı önermesinde önemli bir etken olmuş. kitap oğuz atay'ın ölümünden hemen sonra yayınlanmış olması nedeniyle, kitaba türkçe çevirisinde veri-len adı muhtemelen görmemiş ya da bilmiyor olmalı. dolayısıyla bu seçim ve adlandırmanın uygun bulunup bulunmadığı konusunda bir yorum yapmak olanaksız. ama bence "yakma" ile "körleşme" arasında bir seçim yapılacaksa, ilkinin kitabı daha iyi, ikincisinin ise yazarı daha iyi anlattığını söylemek bence çok daha doğru.

(*) nesne almayan eylem

(**) "**inanç eylemi**" anlamına gelen "auto-da-fé" (portekizce: auto da fé) sözcüğünün, 15. ve 19. yüzyıllar arasında ıspanyol, portekiz ve meksika engizisyonu tarafından dinden dönenleri ve sapkın olarak görülenleri cezalandırmak için uygulanan cezaya ve bunun uygulanması için kullanıldığı bilinmektedir. bu ceza daha çok yahudilere uygulanmaktadır ve en aşırı biçimi yakarak öldürmektir. gerek canetti, gerekse romanın kahramanı "**peter kien**" yahudidir ve ikisi de aslında "inançsız" olduklarını kaydetmiş kişilerdir. dolayısıyla bu bakışla yakılmaları meşru kabul edilebilir! kien'in yahudi ve inancına dair körleşme'de doğrudan bir niteleme olmamasına karşın, s:234 ve 313'de fischerle ile olan diyaloglarıyla, s:351'deki therese'in düşüncesinden bu yargıya varmak mümkündür.

yazar canetti, bu kahramanın adıyla ilgili olarak da yazılarında çeşitli açıklamalarda bulunmuştur. romanın ilk yazımında kahramanın adına “**kant**” olarak belirlendiğini, daha sonra “**kitap kurdu**” adını verdiğini belirtir. bu sözcük almanca’da “**büchemiensch**” olarak geçmektedir ve yazar bunu “**b.**” kısaltmasıyla ifade ettiğini söylemiştir. canetti, daha sonraki çalışmalarında kahramanına “**brand**” adını verdiğini söyler. bu sözcüğün almancadaki anlamı da “**yangın**”dır. ama kitap son şeklini aldığı anda bu kez kahramanın adı artık “**kien**” olmuştur. bu almanca sözcüğün anlamı ise “**çıra**”dır ve yazarın daha önce düşündüğü isimlerle en azından koşuttur. tüm bu adlandırmalar yazarın asıl derdinin ne olduğunu, bir anlamda *takıntısını* ortaya koyan nitelikte belirlemelerdir. ünlü yazar **peter weiss**’in yazdığı ve şu sıralarda birlikte / konuşarak okuduğumuz ünlü yapıtı “**direnmenin estetiği**”nde, canetti’nin bu yapıtından da şöyle söz edilir:

“kitaplar bizim için yapıtaşlarıydı, buna karşılık canetti’nin kitap kurdu profesör kien edebiyatın içinde ölüp gidiyordu. bizim elimizdeki yapıtlar sayıca kıt, binbir zahmetle edinmiştik onları, kien ise bir kitap bolluğu içinde yaşıyordu, onun bütün bilgi hazinesi kendi elleriyle tutuşturduğu ateşlerin içinde yanıp kül oluyordu, edindiği bilgilerden sonuçlar çıkarmak yerine kitaplarını marazi bir ruh hâliyle yok edip dibe vuruyordu.

...

ama işte böyle uç noktalara vardırılan antitezler bizim kendi karşı çıkışlarımızı daha da güçlendiriyordu. kitaplar marazilik hâllerini, hastalığı belgeliyordu, bizse hastalığın sirayetinin nedenlerini ortaya çıkarmalıydık. burjuva kökenli sanatçılar aidiyetten yoksunluklarını, bezginliklerini yapıtlarında dile getiriyorlarsa, bunun anlamı bireysel acıları içinde kıvrılarak henüz kendi kökenlerinde takılıp kalmaları olmalıydı, yine de yazma edimiyle, onların bu sanat çabalarını gereksiz ve lüks bulanlara yaklaşıyorlardı. belki sanatçılar henüz kendilerini bile anlama noktasında değillerdi, belki bu çaresizliklerinden, güçsüzlüklerinden hiçbir zaman kurtulamayacaklar, tedirginliklerini siyasi arayışlara yönelerek hiçbir zaman gideremeyecekler, sadece genel olarak kökenlerini küçümsemekle yetinecek, ama devrimci güçlere bağlanmanın yolunu bulamayacaklardı. oysa onların içinde bulunduğu hareket, ister ağır ve zahmetli adımlarla, ister büyük bir hızla büyüsün, ister hedefe yönelik ve kararlı, ister kararsız olsun, ilerleme adına mücadelelenin her yerde sürdürüldüğünü, ifadenin kuralları ve araçlarının bir değişim süreci içinde olduğunu, bunların bir yandan dağılıp yıkıldığını, öte yandan da yeniden kurulduğunu açık seçik anlayabileceğimiz kadar büyük bir hareketti. orta sınıfın, küçük burjuvazinin insanları tam bir yolunu şaşırışlık içinde, şartları değiştirme çabası gösteriyor, pek çoğu faşizmin peşine takılıyor, yarım fikirlerle gericilerin ucuz öğretilerinin tuzağına düşürülüyordu,” (direnmenin estetiği: 165, vurgular bana aittir-vba.)

buradaki düşüncelerin tümünün doğru olduğunu düşünüyorum. ancak bu sözlerin ne kadarının doğrudan canetti’yi kastederek yazılmış olduğunun keşfini **körleşme**’yi ve yazarın diğer yapıtlarını okuyanların değerlendirmesine bırakıyorum.

yapıtın yazımındaki çıkış noktaları ve kaynaklar

canetti, yapıttaki ikincil karakter olan ev çalışanı / eş, **therese**’yi (*therese krumbholz*) gerçek bir kişiden yola çıkarak oluşturduğunu yukarıda alıntı yaptığım yazısında kendisi söylüyor. keza bizzat görerek yaşadığı “**15 temmuz 1927**”de viyana’da yaşanan ve tanık olduğu bir olayın da kendisini çok etkilediğini yine aynı yazısında belirtiyor. kendi sözleriyle anlattığı bu hikâyeye şöyledir:

“15 temmuz 1927 günü sabahı, her zaman olduğu gibi waehringstrasse’deki kimya enstitüsünde değil, evimin bulunduğu yerdeydim. ober-st. veit’de bir kahvede sabah gazetelerini

okuyordum. “reichspost”u elime aldığımda duyduğum öfkeyi bugün de yaşayabiliyorum; gazeteye “âdil bir karar” diye koskoca bir başlık atılmıştı. burgenland’da silahlı çatışma olmuş, işçiler öldürülmüştü. mahkeme, kâtilleri serbest bırakmıştı. bu serbest bırakma kararı, iktidardaki partinin organınca “âdil bir karar” diye nitelendiriliyor, dahası göklere çıkartılıyordu. viyana işçi çevresindeki çok büyük bir heyecanın uyanmasına kararın kendisinden çok, her türlü adalet duygusuyla açıkça alay edilişi yol açtı. viyana’nın tüm mahallelerinden gelen işçiler, kendileri için salt adıyla adaletsizliğin simgesi olan adalet sarayının önünde toplandılar. tümüyle doğal biçimde, kendiliğinden oluşma bir tepkiydi bu; bunu kendi benliğimde duyuyordum. bisikletime atlayıp hemen kente gittim ve işçi kabilelerinden birine katıldım.

başka zamanlar çok disiplinli hareket eden, sosyal demokrat liderlerine güven duyan ve viyana belediyesi’nin bu liderlerce örnek biçimde yönetilmesinden memnun olan işçiler, o gün liderleri olmaksızın hareket ettiler. adalet sarayını ateşe verdiklerinde, belediye başkanı seitz bir yangın söndürme aracının üstünde ve sağ kolu havaya kalkmış olarak karşılarına dikildi. ama bu jesti etkisiz kaldı; adalet sarayı yandı. polise ateş açma emri verildi, doksan kişi öldü.

...

yanan adalet sarayının yakınındaki bir yan sokakta, kitleden olmadığını açıkça belli eden bir adam, kollarını havaya kaldırmış, ellerini çaresizlik içinde başının üstünde birbirine vuruyor ve sürekli olarak: “dosyalar yanıyor! bütün dosyalar yanıyor!” diye bağıırıyordu, “insanların yanmasından daha iyidir!” dedimse de, söylediğimle ilgilenmedi, dosyalardan başka bir şey yoktu kafasında. aklıma, adamın belki de dosyalarla ilgili biri olduğu, arşivde memur olarak çalıştığı geldi; böyle bir durumda bile adamın halini komik bulmaktan kendimi alamadım. ama öfkelenmişim de. “şurada insanları vurdular!” dedim kızgın bir sesle, “ama siz dosyalardan söz ediyorsunuz!”. adam, sanki orada değilmişim gibi bana baktıktan sonra, yakınlara yineledi: “dosyalar yanıyor! bütün dosyalar yanıyor!” yana çekilmişti gerçi, ama durumu tehlikesiz değildi; yakınmalarını duymamak olanaksızdı, ben de duymuştum.” (s:163-164)

körleşme’yi okumaya başladığımda, önce kien ve therese’e dair anlatılanlar, insanların adaletsizlik karşısındaki tepkisi nedeniyle adalet sarayını yakmaları, buna karşılık da bir kitle katliamına maruz kalmaları, dahası bir resmi görevlinin yanan adalet sarayındaki dosyaları insanlardan daha çok dert etmesinden kaynaklanan öfkesini dile getirmek için yazdığı bir yapıt olduğunu düşündüm.

duyarlı bir yazar da her insan gibi öfkelenebilir ve bunu bir sanat yapıtında farklı biçimde ifade edebilir. çünkü öfke pek çok edim ve olaya yol açabilecek önemli bir dürtüdür. bu örnekte olduğu gibi, bazen de tüm dünyanın değer ve önemini kabul ettiği bir roman da yazdırabilir. hele hele yaşı 25-26 ise ve özellikle yazma konusuna bir ilgisi varsa, önemli, okur yazar insanların çevresindeyse bundan daha olağan bir şey yoktur. bu yaşlarda roman yazmaya soyunmak da her şeyden öte başlı başına önemli, değerli bir iş ya da edimdir.

muhtemelen pek çok kişi gibi tam da o yaşlarda bunu ben de yaptım. ama yazdığım o roman, sadece bir olayın bende yarattığı öfke, kızgınlık, kaygı, üzüntü, kısacası bir psişik travmanın iyileşmesi amaçlayan bir metindi. o hâli de benim için değerliydi, belki birileri için önemli de olabilirdi, ama benim o zamanki aklım, bunun politik içeriğine karşın o hâliyle bir roman niteliğini taşımadığı yolunda verdiğim karar nedeniyle neredeyse 40 yıl bir defterin sayfaları arasında kaldı. 40 yıl sonra içeriğinin önemi yüzünden yeniden ele aldığımda ise artık o öfkenin yerini başka duygu ve düşünceler almıştı ve bu metin başka bir romana dönüştü. hep yaptığım üzere, tamamladığı zaman onu e-kitap olarak yayınladım. ilk yazdığım ile son hâlinin arasındaki en önemli fark, anlatı-

nın bir varoluş biçiminin ortaya koyulmasına aracılık etmesi ve yeni anlamıydı.

romanın kahramanları

yazım özellikleri ve ifade ediş biçimiyle, bu alanın uzmanlarının da ortaya koyduğu gibi, okurken yer yer olumlu düşüncelere sahip olduğum bu romanın çıkış noktasındaki “öfke”nin kaynağı ve göstereni olan kişilere baktığımızda, bunlardan ilkinin “**kien/çıra**” olduğunu görürüz. ait olunan coğrafya gibi insanlara konulan adlar da o insanlar için bir yanıyla “kader” diğer yanıyla “fırsat” olabilir. buradaki çıra, romanın sonunda, yaşamını anlamlı kılan 25 bin ciltlik kütüphanesiyle birlikte kendisini de yakacak kadar “*zengin, öfkeli ve cesur*” bir insandır.

bu kahramanın bu âna kadar kendisini adadığı ve varetği tek unsur hem elinin altında hem de kafasının içinde taşıdığı kitaplarıdır. sahip olduğu ve hepsini gözü kapalı bildiği kitaplardan bir takım sonuçlar çıkarıp, başkalarını aydınlatacak yazılar, metinler ve ürünler oluşturmakta, bunları akademi başta olmak üzere uzman kişilere iletmekte, onlar tarafından kabul edilip el üzerinde tutulmaktadır. ünvanlı bir akademisyen, adı kabul edilmiş bir bilim insanı değildir belki, ama büyük bir potansiyele sahip, müthiş bir belleği olan, ne var ki o kitaplık dışında yeryüzünde olan bitenle ilgisi olmayan, romanın serim bölümü sayabileceğimiz ilk bölümüne konulan alt başlığın da gösterdiği gibi “**dünyasız bir kafa**”dır.

aslında bu nitelemeyi yukarıda weiss’ten yaptığım alıntıda belirttiğim gibi de söylemek mümkün. çünkü insanlar öldürülürken, dosyaların derdinde olan arşiv memuru gibi bir insandır da çıra. bir şeyleri kolayca yakar ya da yakılanlar arasındaki farkı görmez, başka şeylere ağılanır, ahlanıp, vahlanır. çıra’nın bu kitapları sadece varlık olarak korumaya, saklamaya ve çoğaltmaya çalışması, ne insanî nedenlerle yeğlediği bir edim, ne toplumsal anlamı veya bilim aşkı yüzündendir. hattâ kiplara yazılı şeylerin aslında insanlığın gerçek tarihinin kaynakları olması da değildir. o farklı bir kütüphane memuru ya da kendisini sadece onlara sahip olmakla sınırlandıran bir mülk bekçisidir.

kendisini çok etkileyen bir olayda, olayın çok farklı bir yanından, yani insanların toplu katliamından değil de birisinin korumaya çalıştığı başka şeyden söz etmesini ve buna çok tepki duymasını doğru-su anlasam da pek hak vermedim önceleri. ama sonra bunu ona bilinçaltı/dışının yaptırmış olabileceği de aklıma geldi:

bir adliyedeki dosyalar her şeyden önce o toplumu ve içinde olduğu devleti vareden düzeni oluşturan en önemli kayıtları içerir. dolayısıyla onların tümünün yanması, yüzlerce insanın ölmesinden çok daha önemlidir. her ne kadar romanı irdeleyen farklı eleştirmenler, onun yükselen faşizmi anlattığı izlenimine sahip olsalar da böyle bir metni yazma gücüne sahip bir yazarın, weiss’in dediği gibi bunları doğru tarafta yer alarak doğru biçimde yazacak birisi, böylesi bir görüş, düşünce ve algı gücüne sahip değilse, elbette böyle bir yapıtla ortaya çıkması çok daha yadırgatıcı olmaz. o bize dosyaları yanan bir arşiv memurunun duygularını, kitaplarını yakma gücündeki bir mülk sahibi üzerinden göstermeyi yeğlemiştir. kitabı olumlayan eleştirmenlerin gözünden baksak bile o öfkemi-zi faşizmin asıl yaratıcısı sermaye sahipleri yerine hitler’e yöneltmemizi mi önererek yine yanlış düşmektedir

elbette kişi 25 yaşındayken doğrusu bu tavrın da eleştirilecek bir yanı da yoktur. onun gözü kuşkusuz kendisini daha çok varetği bir noktada şekillenecektir. ama aynı yaşlarda başka yazarlar, aynı koşullardaki öfkelerini akıl ve uzgörü ile birleştirip “direnmenin estetiği”ndeki anlatıcı karakter gibi bir tutum içinde de olabilir. çünkü o da tıpkı weiss’in olduğu koşullarda ve onun tanıdığı, söz ettiği kişilerin çevresinde yaşamaktadır. buna da şaşırılmamak gerekir, çünkü gerçekler kadar aidiyetler de insanların bakışlarını ve gördüklerini şekillendirir.

bu bağlamıyla “*dünyadan bi-haber*” ya da “*dünyayla bağıni kesmiş kafa*”ların olduğu bir dünyada,

ister istemez “*kendinden menkul ve sadece akışa uymuş insanlardan*” oluşan “**kafasız bir dünya**” ya da dünyaların olması da elbette kaçınılmazdır. ama tüm bunları yalnızca kafasının içinde kuranların oluşturduğu “**kafadaki dünya**”ların sonu da kuşkusuz yangın yeri gibi olmaktan kurtulamayacaktır. çünkü hayatın kitaplarda yeralan kurgulardan çok daha başkadır.

farklı, aykırı ve ötekileştirilmiş karakterlerin anlamı?

yazarın okuduğum ilk yapıtı olan “**kulak misafiri / 50 karakter**” adını verdiği kitabında anlattığı 50 karakter de doğrusu beni çok şaşırtmıştı. sonra bu karakterlerin, aslında bu romanla ilgili olduğunu ve yazarın ilk romanı için kafasında kurguladığı sekiz ciltlik “*insanlık komedyası*”nda yer almak üzere bunların tasarlandığını öğrendim. o karakterler de çok önemli ve hâlâ içinde yer alacakları romanların yazılmasını bekliyorlar diye düşünüyorum.

bu kitabın içinde ne oldukları adlarından belli olan elli karakterden örneğin birisinin adı “**kör**”dür. belki de o kien’in bizzat kendisi olabilir. canetti bu karakteri dile getirirken, görmek ve görmemek konusunda, **john berger**’e taş çıkaracak şekilde kaleme almış. kafasında şekillendirdiğinin gerçekte ne olduğunu en iyi bir şekilde onda anlayabiliriz. görmek ya da görmemek gerçekten de her şeyi var ya da yok edebilir. tam burada bergson’a ve nâzım’a bir selâm çakmak ve onların bu konuda yazıp söylediklerini anımsaman gerek belki de.

kitaptaki bu karakterlerin hepsi de gündelik yaşamda karşılaşılabileceğimiz, hattâ bazılarını kendimize bile benzetebileceğimiz “tip”lerdir. aslında kien’de onlardan pek çok unsuru bir arada görmek de mümkün. diğerlerine nasıl bir tepki duymuyorsak, aslında kien’e bir ‘tip ya da karakter’ olarak çok büyük tepki duymak belki çok anlamlı değil. ama iş onu böyle bir romanda ve böyle anlatınca her şey çok farklı biçimlerde okunabilir. bence weiss’in ifade ettikleri bu anlamda da doğru.

sonradan evlendiği evindeki hizmetlerini gören **therese** karakteri için de aynı şeyi düşünüyorum. onun farklı olmaktan öte, giyim kuşamına, çevresine, kendisine, giysilerine, görünüşüne, kösnüllüğüne dair yapılan tasvirler ve nitelendirmelerle bu kadar “kötü/kötücül/bencil” bir tip olarak çizilmiş olması da bence aynı nedenle; yani çıra’nın kitabın sonunda kitaba verdiği adın gereğini yapması için özellikle bence özellikle böyle çizilmiş: “kötüler, kötülükleri yaratırlar!”

peki therese kötü müdür? bu romandaki bu iki insanın ilişkisine dışarıdan bir gözle baktığımızda neler görebiliriz? örneğin mobbing, eril tahakküm, insanları cinsiyet temelli aşağılama, hizmet sektöründe çalışanlara dair ortalama toplumsal algı ve düşünceleri yineleme vb. var mıdır meselâ? therese’in geleceğe dair kaygılarında, insan olarak yaşadığı gereksinmelerini ifade etmesinde bir yanlış görülebilir mi? sadece benmerkezci bir bakışla, onu aşağılamak bir yana kitapta dile getirme amacıyla yarattığı bu biçimlendirme ne kadar haklı ya da kabul edilebilirdir?

romandaki diğer karakterler, örneğin çıra’nın oturduğu apartmanın kapıcısı, emekli polis memuru pfaff, kitaplar konusunda işbirliği yaptığı kambur cüce **siegfried fischer** (*fischerle=fischer’cik*), onun sevgilisi **fisherin**, orospu karısı **emekli** ve şirketinde(?) görev verdiği diğer elemanlar, **kör dilenci ve gezgin satıcı**, hattâ çıra’nın kardeşi “**george**” için de benzer şeyler düşünülüp söylenebilir.

kibanın alımlanması, oluşan algılar, düşünceler, gerçekler

bu tipler, karakterler, insanlar betimlenir ve gösterirken de hissedilen öfkenin nedeni kitabın sonuna kadar anlaşılamayan bir durum olarak sürüyor hep. tek yanlı bir öfkenin diğerleri üzerindeki yansımaları görüyoruz. kanımca, aslında o da benim gibi yaşadığı fiziksel ve psikik travmayı atlatabilmek için bunu yapmış. çünkü bilinçdışı ona bunu yapmasını emretmiş o da en iyi şekilde yazmış.

bu, kuşkusuz ‘iyileşmeyi’ isteyen herkes için önerilebilecek bir tutum. ama bunun beni iyileştirmesi için bana da iyi gelmesi gerek. bu anlatılanlar ve gösterilenler bana iyi gelmedi, tam tersine etkide bulundu ve beni öfkeliendirdi. işte o öfke nedeniyle bunları düşündüm ve yazdım.

böyle bir romanından varlığından haberdar olmam için bu kadar oylumlu bir kitabı okumak gerekli miydi? bence değildi. ama bu dünyada bazı işler, isteyerek yaptığımız bazı şeylerin böyle sonuçları olabiliyor.

gürsel aytaç da “**çağdaş alman edebiyatı**” adlı deneme kitabında bence bu romana ilişkin olarak şunları söylerken bir oranda bunları kastediyor:

“(die blendung) ... çağ romanı (zeitroman) niteliği gösterir ve 20. yüzyılın ilk yarısında avrupa’da egemen olan şiddet, yıkıcılık ve kötülük ruhunu dile getirir. aydın kişi ve bilgin de bu ortamın kurbanıdır. üstelik bir bakıma ona katkıda bile bulunmaktadır, çünkü karşı koyma gücü yoktur, olsa olsa onu destekler, kendini kaybedip yıkıcılıkta aktif rolü bile benimseyebilir. dr. kien’in kendi kütüphanesini ateşe verip onunla birlikte yanması romanın yıkıcı güç ve bilgin problematiğini simgeleyen etkili bir imajdır.” (s:343)

yazarın kendisi de “**edebiyatçılar üzerine**” adlı ve aslında edebiyatla ilgili olan herkesin mutlaka okuması gereken yapıtının sonunda yer alan, “yazarların asıl görevi ne olmalıdır” başlıklı yazısında ise şöyle demektedir:

*“... bütün dünyaların en **körleşmiş**i diye adlandırılacak böyle bir dünyada, değişim ve dönüşüm yeteneğini ona inat kullananların bulunması bana olağanüstü önemli geliyor.*

*kanımca, yazarların **asıl görevi** bu olmalıdır. yazarlar: bir zamanlar genel nitelik taşıyan, şimdi ise tükenmeye yargılı kılınmış olan, ama her çareye başvurarak yaşatmaları gereken bir yeteneğin yardımıyla. insanlar arasındaki yolları açık tutmalıdırlar. yazarlar, herkese, bu arada en küçüğe. en saf ve en aciz olana da dönüşebilmelidirler. başkalarının iç dünyalarından yola çıkarak yaşama tutkuları, asla normal, kamusal yaşamımızı oluşturan amaçlarca belirlenmemelidir, bu tutku, başarıya veya geçerlilik kazanmaya ilişkin bir amaçtan bütünüyle özgür kalmalı, kendi başına bir tutku, yani değişim ve dönüşüm tutkusu olmalıdır.” (s:113, vba.)*

evet kuşkusuz bir yazar, yazacağı metnin tüm sorumluluğunu üzerine almak kaydıyla, ama sınırsız bir özgürlükle yazmalıdır. şunu neden yazdın, ya da yazmadın, gibi eleştiriler, bu yazarın seçimini, dahası yazısına dair eleştirilerde söz konusu olabilir ama kitabın yaratıldığı sürece asla gündeme gelmemelidir. günümüzde eleştiri alanının daha sık rastlanan taraflarından birisi olan **feminist eleştirel yaklaşımın** ortaya koyduğu gibi, en azından eleştirel gözle bakıldığında, yazarlar, yazdıkları kadar yazmadıklarından, söyledikleri kadar söylemediklerinden de sorumludurlar.

aynı kitaba son söz yazan alman eleştirmen **peter vem matt** ise ona dair şunları belirterek yazısına başlamaktadır:

*“açık konuşalım: canetti’nin takdir edişi. aslında bir yiyip sindirmeydi. tiksilmesi ise **bir tükürüp atmaydı**. bu nedenle canetti, edebiyat eleştirisine hiç değer vermezdi. edebiyat eleştirisi gözlem yapar; ölçer; tahminde bulunur; karşılaştırır ve değerlendirir. canetti’nin istediği ise ya takdir etmek ya da tiksinekti, katıksız bir biçimde, sanki yalnızca siyah ve beyaz varmışçasına. bir üçüncü’nün olmadığını örneğin matta incili’nde (25, 32), mahşer günü’ne ilişkin öğretisi de söyler. edebiyat eleştirisi ise yalnızca bir üçüncü’nün bulunduğunu söyler ve aradaki basamaklar, farklı gölgelendirmeler, daha sonra ‘ayrışmış bir yargı’ diye adlandırdığı şey uğruna çaba harcar. demek ki ortada iki tür adalet var: bunlardan biri arkaik, mitsel kökenli, ritüel yapısında öteki ise uygarlaştırılmış, kibar ve kuşkucudur. birincisi, görkemli olanı kendine katmak ve tiksindirici olanı tükürmek ister. öteki ise her*

paçavrada iyi bir iplik bulur, buna karşılık her çorbada bir tane olsun saç kılı keşfeder.

*acele teşhislerin tuzağına düşmemek için, canetti' nin edebiyata ve edebiyatçılara, düşünür-
lere ve düşüncelere yaklaşımının ritüel karakterini kavramış olmak, zorunludur. bu noktada
psikolojik yargılar tehlikelidir. arada sırada duyulan saldırganlık ve cüretkârlık suçlama-
ları, bir yaşam boyu sürmüş olan bu okuma eyleminin kendine özgü yanını perdeler. mese-
lesi kendine mâl etmek olan kimse, yargısını bilen kişilerden, müze bekçilerinden daha farklı
dile getirir. meselesi kendine mâl etmek olan, sadece kendi varoluşunun odak noktasından
yanıt verebilir. eserlerin seslenişini gerçek anlamda bedeniyle ve ruhuyla cevaplar.”
(s:113,vba.)*

bence bu onun yaptığıı weiss'in tam zıddı bir noktadan bir yorumlama, ama gerçeği de **“tükürme”** sözcüğüyle ortaya koyan bu değerlendirmeye büyük oranda katıldığını yazan canetti, **“gözlerin oyunu”** adlı kitabının hemen başında şöyle demektedir:

*“o sıralardaki başlığıyla **kant yaşıyor**, beni perişan etmişti. kitapları yaktığım için kendimi
bağışlayamıyordum. sanıyorum (daha sonra kien olan) kant'a da artık acımıyordum. kitabı
yazarken ona öylesine acımasızca davranmışım ki, **ona karşı duyduğum acımayı bastır-
mak, kant'ın yaşamına son verme düşüncesinin bende uyandırdığı rahatlamayı, kurtul-
ma duygusunu gizlemek için çok büyük bir çaba harcamak durumunda kaldım.***

*ama bu kurtuluş için kitaplar feda edilmişti; kitaplar alev alev yandığında, aynı şeyin benim
de başıma geldiğini hissettim. yalnızca kendi kitaplarımı değil, dünyanın bütün kitaplarını
kurban verdiğimi düşünüyordum, çünkü sinologun kitaplığında, dünya için önem taşıyan her
şey, bütün dinlerin, bütün düşünürlerin, tüm doğu yazınının, batı yazınlarının, şu ya da bu
anlamda hâlâ yaşamakta olan değerli kitapları bulunmaktaydı. bütün bunlar yanmıştı, ben
buna izin vermişim, herhangi bir bölümünü kurtarmaya bile girişmemişim; geriye kupkuru
bir çölden başka bir şey kalmamıştı, ve bunun tek sorumlusu bendim. çünkü bu türden bir
kitapta olan biten bir oyundan ibaret değildir, gerçekliktir; yalnızca dışardan gelecek eleş-
tirilere karşı değil, kişinin kendi gözünde de haklı çıkarılması zorunludur. insanı, bu türden
şeyleri yazmaya zorlayan duygu yoğun bir korku bile olsa, kişi gene de kendisine bunu yap-
makla çok fazla korktuğu bir şeyin ortaya çıkmasına yardımcı olup olmadığını sormak duru-
mundadır.” (s:11, vba)*

okumadığım ama içeriklerine ve arabaşlıklarına baktığım otobiyografik nitelikteki **“kulaktaki me-
şâle”** ve gençlik dönemini anlattığı **“kurtarılmış dil”** adlı yapıtlarında, yukarıda belirttiğim düşün-
celerimi destekleyen, kendisine, yazısına ve dertlerine dair başka gerçekleri ortaya koyan ipuçla-
rının bulunabileceğini de düşünüyorum.

kadına dair algı ve tutum

kitaba dair söylenmesi gereken yanlardan birisi ise **“kadın”**a dair takınılan tutum, dil ve söylemle ilgili. canetti'nin en azından okuduğum yapıtlarından tam bir **“maço”** olduğunu, kadını ikinci sınıf bir yaratık olarak gördüğünü, yapıtlarındaki kahramanlar tarafından yapılmış tanımlar yanında tutum ve davranış örnekleri bir yana, bunların sürekli yinelenmesi ve anlatıcı tarafından da onaylanmış olması bir kanıt aramayı gereksiz kılmakta. onun hemen tüm metinlerinde bunu apaçık hissettirdiğini düşünüyorum. bu romandaki tüm karakterlerin kötü, ama dışıl karakterlerin onlardan da kötü olarak resmedildiği de çok açık. tıpkı daha önce söz ettiğim **“50 karakter”**inde ki örneklerin yarısını oluşturan kadınları anlatırken görülebileceği gibi.

kitabın başından sonuna kadar bunun somut örneklerini okumak, muhtemelen pek çok kadın okur gibi beni de çok rahatsız etti. dahası bunları yalnız karakterlerin sözleri ya da tutumları olarak gör-

mek de mümkün değil. bazı nitelendirmeleri, sadece therese özelinde ve kitaptaki diğer karakterlerin düşünce, söylem ve eylemleri ile değil, edebiyatın ve mitolojinin çeşitli unsurlarıyla da özellikle ve açıkça ortaya konuluyor ve sıkça dile getiriliyor. dahası bir uzman sıfatıyla kardeşi doktor georg'a da bunları olumlatması, neredeyse her bölümde buna dair bir boyutu ortaya koyması, doğrusu okurda, onun öfkesi kadar bir başka öfkeye de neden oluyor ve bu da kaçınılmaz.

körlük ve körleşme olgusu

bu kadar çok olumsuz noktayı ardarda sıraladıktan sonra, kitabın birinci bölümünde dikkâtimi çeken ve yukarıda yazdıklarımı farklı kaynaklardan öğrenmeden önce kitabı okuduğum için, doğrusu hoşuma giden konulardan birisi kitabın adının da esinlendirdiği, “*körlük ve körleşme*” olgusuydu.

bu konuda gerek anlatıcı, gerekse baş karakterin sesinden sunulanlar, kitaba dair farklı beklentilerimin ve canetti'nin “büyük ve önemli” bir yazar olduğuna dair değerlendirmelerimin ilk kesinleştiği noktaydı.

bu konuda anlatılan ilk olay, kitabın 26. sayfasında yer alıyor ve kien'in bir caddede karşıdan karşıya geçerken, yer soran birisinin sesini duyması ama sese doğru dönme tenezzülünde bulunmadan, seslenen ve seslenilen kişiye dair olup bitenleri sadece kulaklarıyla anlamak istiyor. bu olayın anlatıldığı iki sayfanın sonunda aslında seslenilen ve yanıt veremeyen kişinin bizzat kien olduğunu öğreniyoruz. yer soran kişinin öfkesi ve kien'e yönelik söylediği sözler de bu bölümde yer almakta ve olayın somut sonuçlarını göstermekte buna mukabil kien de kendi düşüncesini dile getirmekte ve yaptığını doğru bulup olumlamaktadır. bu, kitaptaki ilk “körlük” örneğidir. eğer irdelenecek olursak bu, bakmama nedeniyle ortaya çıkan bir körlüktür. bakmak ya da ya bakmamak kişinin özgür bir seçimidir ve bu kişinin temel haklarından birisidir. ancak bir toplum içinde böyle bir özgürlüğün söz konusu olup olmadığı burada tartışılmadığı gibi, sadece bu davranışın, bir şeyi var ya da yok sayma biçimi olarak kullanılma imkânı bakımından çok önemlidir.

bu bence, bergson ve ona karşı çıkışını şiiriyle dile getiren sevgili nâzım'ın dikkât çektiği “*düşünüyorum o hâlde varım*” ideolojisinin uzantısı olan “*görmüyorum o hâlde yoksun*” öznel tutumunun bir ifadesidir. sınıflı toplumlarda bugün de olduğu gibi egemen sınıfların üyeleri, onların yandaşları, ideolojileri ve onların ifade araçları yani her türlü medya bu özellik üzerinden kendisini varetmektedir.

ikinci örnek kitabın içinde daha sonra da sıkça tekrarlanan bir başka olaydır. bu da ***körlük / körleşme hâlinin kötüye kullanılmasına*** dair bir örnektir ve kitabın yine başında, 33. ve 34. sayfalarında şöyle anlatılmaktadır. bu konudaki alıntıyı biraz geniş tutmamın gerekçesi, anlatım biçimini ve dili de görüp anlayabilmektir. :

vardığı ilk köşede karşısına çıkan bir kurt köpeğinden ürktü. köpek hızlı güvenli adımlarla, kalabalığın ortasında kendine yol açmaktaydı. ardından da, tasmaına bağlı kayışın ucunu sıkı sıkıya elinde tutan kör bir adamı sürüklüyordu. adamın sakatlığı, köpeğin yanı sıra, sağ elindeki beyaz bastonundan da anlaşılıyordu. köre ayıracak zamanları olmayan en ıvecen kişiler bile, hayranlıkla dolup taşan bakışlarını bir kez olsun bu hayvana yöneltmeden edemiyorlardı. köpekse sabrını hiç yitirmeksizin, burnuyla kalabalığı yarmaya devam ediyordu. güzel, güçlü kuvvetli bir hayvan olduğundan, çevredekiler seve seve yol veriyorlardı. kör adam, ansızın şapkasını başından çıkararak, bastonuyla birlikte ileriye doğru uzattı. “köpeğimin kemiği için azıcık para!” diye dilendi. bu sözlerin ağzından çıkmasıyla birlikte, şapkanın içine bozuk paralar yağmur gibi yağmaya başladı. kısa sürede körle köpeğinin çevresine toplananlar, cadde trafiğinin aksamasına yol açmışlardı. neyse ki,

olayın geçtiği köşede, trafiği yöneten bir polis yoktu. kien, dilenciye daha yakından gözden geçirmek istedi. adam, giyim kuşamının yoksul görünmesine belli bir özen göstermişti; bununla birlikte yüzü, kültürlü bir insan olduğu izlenimini bırakıyordu. gözlerinin çevresindeki kasları hiç durmaksızın oynatışı -göz kırpmıyor, kaşlarını yukarı kaldırıyor, alnını buruşturuyordu- yüzünden, kien'in içine kurt düştü ve adama bir düzenbaz gözüyle bakmaya karar verdi. tam o ara ortaya çıkan on iki yaşlarında bir erkek çocuğu, heyecanla köpeği yana itti ve şapkanın içine ağır bir düğme attı. düğme şapkadaki bozuk paralara çarpınca, bir altın sikkeninkine benzer bir ses çıkarmıştı. kien yüreğinin acıyla burkulduğunu hissetti. çocuğu saçlarından yakaladı ve saçlara yapışmış elini kullanamayacağından, çocuğun başına çantasını indirdi. "kör bir insanı kandırmaya utanmıyor musun?" diye bağırdı. aynı anda çantanın içinde kitaplarının bulunduğunu anımsadıysa da, iş işten geçmişti. dehşete kapıldı. kitaplarını, böylesine bilerek tehlikeye atıldığı hiç olmamıştı. çocuk ağlayarak kaçtı. kien, öfkesinden sıyrılıp yine acıma duygusunun sıradan ve daha az gerilimli düzeyine dönebilmek amacıyla, bozuk parasının tümünü kör adamın şapkasına boşalttı. çevrede bulunanlar, başlarını salladılar, yüksek sesle bu davranışı ne denli onayladıklarını belirttiler. oysa kien'in gözündeki şimdiki davranışı, bir öncekine oranla daha önemsiz, üstelik de korkakçaydı. bu arada köpek, sahibini yine ardı sıra sürüklemeye koyulmuştu. birkaç saniye sonra olay yerinde bir polis belirdiğinde, adamla köpeği çoktan uzaklaşmışlardı.

bunun hemen devamında bu yaşadığı ikinci olaydan dolayı kien'de "kör olma" olasılığı ve buna dair düşüncesi ve böyle bir duruma düşerse neler olacağı, neler yapacağı aklına getirir. kitabın 34. sayfasından itibaren yazılanla bu ikinci tür "**körlük**" olgusu ve sonuçlarına dairdir:

... kien, günün birinde kör olma tehlikesiyle karşılaşınca, yaşamına kendi eliyle son vermeye ant içti. ne zaman gözleri görmeyen birine rastlasa, buz gibi bir korkunun yüreğini kapladığını duyumsardı. dilsizleri severdi; sağrıları, kötürüimleri, öteki sakatları umursamazdı. körlere gelince; onu adamakıllı tedirgin ederlerdi. böylelerinin yaşamlarına neden son vermediklerini, doğrusu bir türlü anlayamazdı. körlere özgü kabartma yazıyı bilseler bile, çok sınırlıydı yine de okuma olanakları. isa'dan önce üçüncü yüzyılda yaşamış olan isken-deriyeli kitaplık yöneticisi eratosthenes'i anımsadı. bilimin her dalında yetke kabul edilen bu adam, yarım milyonu aşkın el yazısı rulo-ya bakmakla yükümlüydü. seksen yaşına geldiğinde, korkunç bir gerçekliğin farkına varmıştı: gözleri, artık görevlerini gereğince yerine getiremiyordu. gerçi henüz görme gücünü bütünüyle yitirmemişti ama, artık hiç okuyamıyordu. onun yerinde başka biri olsa, bütün bütüne kör olmayı beklerdi. eratosthenes'e gelince, kitaplarından ayrılmak zorunda kalışını, yeterince körlük saydı. arkadaşları ve öğrencileri, yanlarında kalması için yalvardılar. buna karşılık o, bir bilge kişinin olgunluğuyla gülümsedi, kendi istenciyle yemeden içmeden kesildi ve birkaç gün içinde ölüp gitti. kitaplığında yalnızca yirmi beş bin cilt bulunan küçücük kien de, günü geldiğinde bu büyük adamın izinden gitmekten bir an bile çekinmeyecekti.

bu durumda kör olmak onun gibi bir insan için **ölmek** anlamına gelecektir. bunu seve seve kabul edeceğine belirlen kahramanımız da bir tür "körlük / görmeme" olayı yaşar ve bunu da biraz ileride anlatır, maruz kaldığı bu durumu ertelemek için hemen bulduğu çözüm onu bir başka farkındalığa götürür. bulduğu çare üçüncü örnektir ve tanımı "**bilinçli körlük**"tür. bunu gözlerin üstlendiği kimi gereksiz eylemleri gözlerini bunlara kapatarak yapacak ve bu meseleyi çözecektir:

... böylesine dağınık bir okuma eyleminin sonunda dikkatini tümüyle yitirirdi. ama kien, son sözcüğe dek dayandı. mürekkepli yazılar, zamanla silikleşmişti. harfleri seçmekte güçlük çekiyordu. aklına sokakta rastladığı kör adam geldi. oysa kendisi sanki sonsuzluğa dek açık kalacaklarmışçasına gözleriyle oynamaktaydı. gözlerinin harcadığı çabayı sınırlayacak yerde, düşüncesiz bir tutumla aydan aya ağırlaşırmaktaydı. bitirip bir yana bıraktığı her

sayfa, görme gücünün bir parçasını alıp götürüyordu. köpeklerin ömrü kısa olurdu; okumasını da bilmezlerdi. bundan ötürü de körlere gözleriyle yardım ederlerdi. gözlerinin değerini bilmeyen insan, köpeklerin yol göstericiliğini hak etmiş sayılırdı. (s:44)

bu saptamalardan sonra **“göz kamaştırıcı eşyalar”** başlıklı beşinci bölümde bu düşüncesini geliştirir ve kendince bazı deneyler yapar. bulduğu çare işine yaramaktadır:

kien yüzünü yıkarken gözlerini kapatırdı. bu onun eski bir alışkanlığıydı. gözlerine suyun kaçmasını engellemek için gerekli olandan çok daha sıkı yumuyordu. gözlerini korumak amacıyla başvurduğu hiçbir önlem, onca yeterli değildi. şimdi ise bu eski alışkanlığı, yeni tuvalet masasının kendi odasına yerleştirildiği andan başlayarak yardımına koşmuştu

...

zamanla gözlerini kapalı tutmak, kendiliğinden tuhaf bir zevkin kaynağı oldu kien için. yüzünü yıkamayı bitirdikten sonra da gözlerini hemen açmıyordu. birdenbire ortadan silinip gitmiş eşyaların düşünü küçük bir süre daha yaşıyordu. yataktan kalkarken de tuvalet masasının başına varmazdan önce, yakında kavuşacağı o sevinçli anın özlemi içinde hemen gözlerini kapatıyordu. zayıf yanlarına karşı savaşı, hesap vermesini bilen ve kendi kendini daha bir soylu kılmak uğrunda sürekli çaba harcayan insanlardan biri olarak bu davranışını zayıflık değil, bir güçlülük belirtisi diye kabulleniyordu. (s: 92)

...

önce körlüğünü giyinmesi bitene dek uzattı. sonra sonra yazı masasının yanına gözleri kapalı gitmeyi de başardı. oraya gelene dek ardında kalan eşyaları görmediğinden, çalışmaya oturduğunda kafasının onlara takılması sakıncası da ortadan kalkıyordu. yazı masasının başına geçer geçmez gözlerine özgürlüklerini geri veriyordu. yine ışığa kavuşmuş olmanın sevinci, gözlerinin hareketlerine daha bir kıvraklık kazandırıyor. belki de kien'in büyük bir cömertlikle sunduğu dinlenme süresi, gözleri için güç kaynağı oluyordu. ... gerek duyduğu kitapları raflardan gözü kapalı alıyordu. ... sabretmesini bilen bir insan olduğundan, ikinci bir kez yola koyulmasının hiçbir sakıncası yoktu. ... kör dolaşa dolaşa kısa sürede bu işin ustası kesildi. aradan üç dört hafta daha geçtikten sonra artık istediğini hiçbir hile ve aldatmaca ya başvurma gereğini duymaksızın, gerçekten kapalı gözlerle ve en kısa zamanda bulabilecek yeteneği elde etmişti. ... bütün bunların yanı sıra oluşturduğu yeni yeteneği, görür vaziyette dolaşırken karşılaştığı, ama umursamazlığından ötürü hiçbir zaman tümüyle aşamadığı birtakım güçlüklerin şimdi kendiliğinden ortadan kalkmasını da sağlamıştı. ... sanki bacakları yeni yeni adaleler ve yağlar edinmişti; kien onlara sonuna dek güvenebiliyor, bacakları da onu gereğince taşıyordu. bacaklar körün yerine görüyor, kör onlara yepyeni, eskiden yoksun oldukları bir güç kazandırarak, bir işe yaramayan eskileri yeniye dönüştürerek karşılık veriyordu. ... gözlerinde geliştirdiği silahtan kayıtsız şartsız emin olana dek bazı özelliklerini bir yana bıraktı. ... sanki her şey eskiden nasıl idiyse, şimdi de öyleydi; kendisi, kitaplığı, geleceği, saatlerini işleri arasında akla en uygun gelen biçimde bölüştürüşü - bütün bunlar, sanki hiçbir değişime uğramamıştı. ... bir zamanlar körleri hor görür, bu sakatlıklarına karşın yaşamlarından zevk almayı sürdürmelerinden ötürü onlarla alay ederdi. ne var ki bu ön-yargının yerini körlüğün getirdiği yararlar alır almaz, yeni duruma uyan bir felsefe de adeta kendiliğinden oluşuvermişti:

körlük, zamanı ve mekânı alt etmeye yarayan bir silahtır; varlığımız tek dayanağını duyularımızla, gerek yapılan, gerekse kapsamı bakımından pek yetersiz olan duyularımızla kavradığımız birkaç kırıntının dışında, sonsuzluğa dek uzanıp giden bir körlükte bulur. evrende egemen olan kuram, körlüktür. körlük, birbirlerini görmeleri halinde beraberlikleri düşünilemeyecek nesnelerin ve yaratıkların yanyana bulunabilmelerine olanak tanır.

zamanın artık çekilmez olduğu, taşınması olanaksız bir yüke dönüştüğü noktada koparılabilmesi, ancak körlüğün yardımıyla düşünülebilir. ... süreklilik niteliğini özünde taşıyan zamandan kaçabilmenin bir tek yolu vardır insanoğlu için: arada sırada zamanın akışına gözlerini kapamak ve böylece görüldüğünde bize yabana, itici gelmemesi için onu taşınabilir parçalarına bölmek.

körlük kuramı kien'in bir buluşu değildi. onun yaptığı yalnızca görenlerin yaşamlarını sürdürebilmelerine olanak tanıyan bu doğal yeteneği günlük yaşama uygulamaktan ibaretti.

...

*onu böylesine aşırı duyarlıklardan koruyan körlüğü, yaşamında varolan başka rahatsız edici öğelere de uygulamak, hakkıydı. eşyaların, çevresindeki boşluğu dolduran milyonlarca atomunkinden daha öteye bir varlığı olmamalıydı. **esse percipi**, yani varolmak, algılanmak demekti; algılanmayan bir nesnenin varlığından söz edebilme olanağı yoktu. bütün bunlardan zorunlu olarak çıkan mantıkla, kien'in hiçbir şekilde kendini aldatmadığı sonucuna varmak gerekiyordu. (s:93-94-95)*

sevgili ahmet cemaî'nin türkçeye çevirdiği kitabın adı, sanırım anlatılan bu olaylar ve kararlılıktan sonra kesinleşmiş ve "körleşme" olmuştur. kitapta örneklenen körlük biçimlerinin sonuncusuyla aynı şeydir.

kien sırasıyla yaşamındaki her şeye bu körlüğü uygular. üstelik yalnız körlüğü değil, görmediği dolayısıyla bilmediği şeylerin, olayların, hattâ gerçeklerin de başka türlü olduğu biçiminde saptamalar yapar, ve yaşamını bunlarla sürdürmeye çalışır. elbette bunların bir bedeli vardır ve o bedeli sürekli ödeyecek, ama tutumundan dönmeyecektir. o tutum ise dışarıda yaşanan gerçekliğin sonuçlarıdır. kitap baştan sona kadar bunun olumsuz, hattâ kötü örnekleriyle, sürmekte, toplumdaki kötülüğün bireysel bağlamdaki körlüklere bağlı olduğu sonucu ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

ancak anlatılan örneklerin romansal karşılıkları ve uygulamaları o kadar güzel ve etkilidir ki, bu konunun tartışılması gerektiği kadar iyi yapılamamakta, bu kötülüklerin bilinçli körlükle bağlantısı güme gitmektedir. dahası bu bilinçli seçim olarak gündeme getirilen körlüğün başka biçimleri, uygulamaları ve örnekleri de vardır aslında.

canetti'nin dünyaya baktığı "tekil/birey" olma bakışının ötesinde sınıflı toplumlarda yaşanan ve bir erke dayanan, yöneten / yönetilen ilişkisinin söz konusu olduğu durumlar da vardır. burada da farklı körlük biçimleri yaşanır: bu ilişkinin taraflarının da bilinçli körlükleri söz konusudur. bu bağlamda "yönetenlerin körlüğü" iki biçimde kendisini gösterir: yönettikleri kesime bakarken yeğledikleri onlara yönelik bilinçli körlük. ikincisi ise kendilerine bakarken bilinçli olarak görmek istemediklerine dair körlükleridir.

aynı şeyleri bu ilişkinin diğer tarafına bakarak da düşünüp söyleyebiliriz: yönetilenlerin yönetenlere bakarken yeğledikleri hem onlara dair hem de yönetim edimine dair bilinçli körlükleri vardır bir de. tabii diğerinden de, yani kendilerine bakarken görmek istemedikleri yanlarına dair körlükleri de söz konusudur. toplumların tarihi, işte en az bu dört farklı bilinçli körlüğün sonucudur ve bunlar aslında kien'in yeğleyip uyguladığı körlükten çok daha büyük ve çok daha olumsuz sonuçlar ortaya çıkarırlar.

canetti çağdaş homeros mudur?

canetti'nin kitabında bu konuyla ilgili verdiği son örnek de **körlüğün yüceltilmesine** dairdir. romanda yer verilen mitolojik anlatıların yazarı **homeros** da bir kördür. dahası onun anlattıkları özellikle batı edebiyatı açısından hemen herkesin asıl olarak onun pelerinin altından çıktığını düşündürmektedir. bu da körlüğün yüce ve iyi yanlarından birisidir. körler, dünyada gözlerin gördüğünün kendi-

lerini şartlandırmasından “âzâde” kişilerdir ve onlar alınlarındaki **üçüncü gözle** ya da **yürek gözle-riyle** de görebilme imkân ve fırsatına sahiptir. çıra da o gözlerinin görmediği şeyleri gören birisidir. o zaman neden canetti de bir çağdaş homeros olmasın, homeros gibi en azından gösterdikleri ve anlattıklarıyla inançları ve tanrıları bile yaratıp ortaya koymasın!

körleşme bence aslında bunun da kötücül güzellmelerinden birisidir, çünkü zaten dünya kötüdür. o kötüyü ortaya koymak da iskenderiye kütüphanesini yakmak gibi 25 bin ciltlik bir kütüphaneyi yakarak göstermek de çok yaşamsal ve önemlidir. tüm bunlardan okurlar ne çıkarırlarsa o da onların hakkıdır.

iste ben yukarıda sıraladığım noktalardan yola çıkarak, canetti’nin bize tüm bunları göstereceği ve düşündüreceği beklentisiyle bu kitabı okumaya başlamıştım. ama ne yazık ki bunları göremedim, o nedenle de cevgili a. cemal’in kitaba yazdığı önsözde dile getirilenlerin, bu romanda gerçekleşmediğini söylemek durumundayım.

öte yandan bir edebiyat yapıtı olarak bir konunun sadece bu anlamda nasıl yazılabileceğine dair sunduğu ayrıntılar nedeniyle, en azından bunları tartışmaya imkân veren yönleriyle bu kitabın değerli ve önemli olduğu kanımdayım. tabî eğer “bir dirhem bal için keçiboynuzu çiğnemeyi seviyorsanız!”

körleşme’ye ve yazarı elia canetti’ye dair duygum ve düşüncem budur. arzederim.

28.11.2025